

Futkosó napló

Erdélyi és bukaresti bolyongások, 1976

I. Kolozsvár (1976. március 17–20.)

1976. márc. 17. (szerda)

2.30-tól 4.30-ig sétáltam az éjszakai Kolozsváron. 4.30-tól 9-ig Kányádi Sándor lakásán beszélgetés. 9-11 Kántoréknál beszélgetés (később odajött Kányádi). 12-14.30 *Utunk* szerkesztősége (Létay Lajossal, Szilágyi Istvánnal disputa Kocsis István magyarországi sikeréről (*Tárlat az utcán, A nagy játékos*). Benkő Samuval véletlenül találkoztam a szerkesztőségben. (A Mo.-i irodalmi-művészeti életről, félreinformálások hallomás útján, „A Tükörhöz Fekete Gyula és Csoóri Sándor fog hangadónak kerülni /?/” 15.30-tól 17.30-ig Szilágyi Istvánéknál, Pintér József özvegye és egy orvos (Nagy Lajos). Onnan telefon Balogh Edgárhoz, Nagy Istvánhoz, Kós Károlyhoz (Kovács Zoltánnal beszéltem). 18-20-ig Balogh Edgár lakásán. Először Benkő Samu jön, utána Faragó József. (Dános Miklós *Új Kelet*-beli interjúja Méliusszal.) Beszélgetés a magyarországi irodalmi-művészeti életről. B. E. levelet szándékozik írni Jovánovicsnak (*ÉS*), hogy tisztázza D. kilétét (együtt szereplés *ÉS – Új Kelet*).

Király István levelét mutatta, aki helyeselte a „kommunistaság és népiség összekapcsolását”. Népi baloldal, felháborodás – szinte egyetemlegesen, hiszen több részről, több embertől hallottam – Galambos Lajos *Népszabadság*ban megjelent Nagy Imre-kritikája miatt – rosszindulatú hozzászólást. Illyés Gyula esetét, „kilépés az Írószövetségből”, elmeséltem, főlháborodást váltott ki az egyenlőtlenség, Illyés – Faragó Vilmos; Benkő Samu és Balogh E. egyhangúan, „miért nem csinálnak valamit?”

20.30-tól 24-ig Czeglédy Enikőéknél (Enikő, Kós Károly, Kovács Zoltán, Kós Zsófia, ifj. Kós Károly [néprajzos] és a felesége). Vacsora – hidegtál. Károly bácsi nagyon megörült az *Új Írás* 3. számának, amikor meglátta Déry T. rövid „Pályám emlékezete”-írását. „Mégis, hátha én is meg tudom csinálni”. Károly bácsi Sütő András drámájáról: „a Lócsiszar a frissebb, ez tetszik jobban”. Megdöböntett

a véleménye, hogy a Kálvin-Szervét fiatalkori barátságot feleslegesnek tartja, nem érti. „Miért hamisítja meg a történelmet? Miért nem a magyar történelemből vesz alakokat-hősöket?”

(Délután Panek Zoltán keresett telefonon, a recepció adta át az üzenetet.)

Március 18. (csütörtök)

9-kor Kányádi, kicsiny beszélgetés, tea. 10.15-től 11.30-ig Gy. Szabó Béla lakásán – képet is ígért, kérte, hogy szombaton menjek föl érte. 11.30-tól 13.30-ig Nagy István lakásán. Megkért, hogy látogatásom emlékére dedikáljam az *Új Írás* 3. számát. Hosszú beszélgetés rossz közérzetének okáról (később részletesen kifejtem). 13.45-től 14.30-ig Korunk szerkesztősége, ajándékkönyv Gáll Ernőnek, Fodor Sanyi fölhívott és értem jött (az orvosságot Réz Pali küldte, átadtam). Véletlenül bejött Páll Lajos is. Láng Guszti telefonon megkeresett, hogy találkozzunk délután.

15-től 16.30-ig ebéd a Metropolban. Panek Zoltán, László Gerő (mindkettőnek a 4-es, „Károly bácsi számot” elküldtem), Páll Lajos, benézett Láng Gusztáv is. Utána egy óra kávézás-kvaterkázás hármásban Panek lakásán (Láng, Panek). Láng G. ismerteti a Dsida-Markovits R. ellentét filozófiai történetét. Panek: *Dsida Jenő ébresztése*. Általában Babitsról és Dsidáról. Panek örömmel mesélte „legnagyobb honoráriumát”. A Dsida-cikk után a költő Győrből jött apja és anyja fölkereste. 18-tól 19.15-ig Kántor Lajosék lakásán Láng Gusztival. 19.30–22: kolozsvári Állami Bábszínház – *Karnyóné*, Kántor feleségével. Az előadás (rendező: Kovács Ildikó, Karnyóné: Péter János) zseniális! 22.10-től 1.30-ig (péntek) Kántor Lajossal és feleségével, Erzsikével Balázs Péteréknél. („Tárlatlátogatás”, beszélgetés, nemzetközi ügyek, Galambos kritikája itt is előjött.)

Március 13. (péntek)

8–11 között könyvesbolt, találkoztam Páll Lajossal, Bábszínház – fotók szerzése (*Karnyóné*), 11–14-ig Fülöp Antal Andornál Balázs Péterrel és Szabó T. Attilával. Ebéd D. Szabó Lajossal, kávé otthonában. 16-tól 18-ig alvás a szállodában. 19-től 19.40-ig Gaál Annáék lakásán, Cseke Tamással. 20 óra: *Csillag a máglyán*, bemutató. Utána beszélgetés a színházigazgató irodájában (Sütő András és felesége, Gálfalvi Zsolt, Hajdu Győző, Böbe, Kántor Lajos és felesége, Rácz Győző, Harag György, Horváth Béla, Bisztray Mária, Hegedűs László). A rendezés – európai! A színészek elég elfogódottan játszottak, sok szöveghiba. Lohinszky szereposztási tévedés, Héjja is elég „hevülékeny”, ilyenkor érthetetlen a szöveg. Éjjel 2.30-tól 3-ig az Astoria Szállóban beszélgettem Gálfalvi Gyurkával és Szurkos Pistával.

Március 20. (szombat)

9-kor Kántor Lajosnál, majd séta, könyvek beszerzése. 11-től 11.45-ig Gy. Szabó Béla lakásán (kaptam ajándékba egy Apáczai-metszetet). Délben az *Utunk* szerkesztőségében (Banner Zoltán, Király László, K. Jakab Antal, Köntös-Szabó

Zoltán, Marosi Péter, Bodor Ádám, Bágyoni Szabó István, Szilágyi István, Mikó Ervin, Szász István). B. Szabó Pista ajándékozott egy Kovács Géza-metszetet.

12.30-tól 15-ig *Korunk* szerkesztősége (Szilágyi Zoltán grafikus kamara-kiállításának megnyitója). Jelen volt írók-művészek: Horváth István, Bretter György, Palocsay Zsigmond, Herédi Gusztáv, D. Szabó Lajos, Kántor Lajos, Verness Zoltán, Rácz Győző, Gáll Ernő, Kovács Ildikó, Szilágyi Júlia, Balázs Péter, Fülöp Antal Andor, Bene József, Szócs István, Gálfalvi Zsolt, Tóth Sándor, Cs. Gyimesi Éva, Cseke Péter, Sebők Klára, Balogh Edgár. A főszerkesztői irodában (Gáll Ernő „lakhelyén”) ültünk le egy kicsit beszélgetni: Kántor Lajos, Rácz Győző, Gálfalvi Zsolt, Sebők Klára. Balogh Edgár a Jovánovics Miklósnak Dános Miklós-ügyben írt levél másolatát hozta. Cs. Gyimesi Éva egy Nemes-Nagy Ágnes-tanulmányt hozott (később visszajött pár szóra férjével, Cseke Péterrel). Főként a *Csillag a máglyán* bemutatójáról volt szó, és a magyarországi színházi életről...

Gálfalvi Zsolt: „az új idényben – arra leszünk – a kolozsvári Magyar Színház be fogja mutatni az Illyés Gyula »átigazításában« megjelent *Bánk bánt*. A pesti színházi élet – erős maffia – miért nem viszi színpadra a legnagyobb élő magyar író?”

Estebéd délután 4-kor Kántoréknál, egy órára ledőltem aludni. 17.30-tól 19-ig Kányádi Sándoréknál. (Sándor nem volt otthon, a szerkesztőségben dolgozott, mert hétfőn két hétre gyógyfürdő-kezelésre utazik.)

19.30-tól 22-ig Láng Gusztávéknál. Kántor Lajossal, Gusztitól megkaptam a NYIRK 10–15, kötetét. Újból Kántorék lakásán. Este ? 11-kor (magyar idő szerint fél tízkor) fölhívtuk Juhász Ferenc lakását, kicsöngött a telefon, de senki nem vette föl a kagylót. 23.30-kor fölhívtam telefonon Tóth Sanyit, aki odajött Kántorékhoz, és hajnali fél kettőig beszélgettünk a *Korunk-évkönyvről*, a cenzúra által kivett, tanulmányt kísérő táblázatot mutatta meg, *zseniális összegzés a számok nyelvén!* A *Korunk* különböző szakaszaiban szerepeltetett írók egymás után állítása (jelentkezésük és publikációiknak gyakorisága sorrendjében) egyértelműen bizonyítja: a *Korunk* világra kitekintő *magyar* (nem román!) *szemle* volt!

II. Bukarest, Kolozsvár, Marosvásárhely (1976. szeptember 13–29.)

1976. szept. 13. (hétfő)

Kb. este kilenckor érkezünk repülön Nagy Gázsival Bukarestbe. Hotel Nord.

Szept. 14. (kedd)

Délelőtt a KRITERION nemzetiségi könyvkiadóban találkozás Domokos Gézával. Géza, emlékezve a régi (3–4 évvel azelőtti) találkozásunkra és a romániai magyar irodalomról írott cikkeimre, kedvesen, családiasan fogadott. Gázsival együtt. Mellénk (pontosabban a constancai költőtálalkozóra készülő Nagy Gáspár mellé) osztott tolmácsunk: Tiberiu Beograder jelenléte, „hivatalos füle” egy

kissé zavart, de azért egy-két információt szereztünk. Legújabb kiadványok: Szemlér Ferenc 70. születésnapjára megjelentetett versek és egy Bajor Andor-kötet. Domokos Géza nagyon bízik az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* további köteteinek a megjelentetésében – Tiberiu „barátunk” jelenlétében nem mondta a tudottat: sok szem olvassa még a régi okleveles anyagot, példamondatokat, és ezért húzódik a „szerkesztés” – és a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon jobb sorsra fordulásában. „Először a Romániai Magyar Írók sorozatában szeretnénk megjelentetni négy kötetben, majd a viták, kiegészítések, javítások és a sajtó-visszhang után az egészet egy nagy, lexikonszerű kötetben.”

Gézának említettem a *Romániai Magyar Szóban* közölt fotóját – a kép hátterében az irodájában levő nagyméretű Petőfi-dagerrotip –, erre azt felelte: „a fotós kívánsága volt”. (Világos, ha már annyit tettek a nemzetiségi ügyekért, akkor legalább az igazi nagyság – Petőfi! – szerepeljen lelkiismeret-ébresztő utóvédként a kiadó első emberének a háta mögött – legalább a külföldi magyarok szemét vakító, egyetlenegy alkalommal kiadott *Romániai Magyar Szóban* –, ne pedig Szeretett Atyánk!)

Fél tizenkettőkor egy futó látogatás az *A Hét* szerkesztőségében. Huszár Sándor nem volt ott, helyette találkozás Horváth Andorral. Első benyomás: amilyen magas, olyan öcsi-boci. Ki tudja, hogy milyen zajlás és áradás ültette a srácot a főszerkesztő helyettes-székebe, de Gálfalvi Zsolt reálpolitikusi – a művészetet és a nemzetiségi ügyeket segítő – meglátásait (jelenleg!) még csak meg sem közelíti. Szerinte a magyar irodalmi folyóiratok nem használják ki a riportformában rejlő lehetőségeket. Mire én: „az elsősorban újságműfaj”, s így sok egyéb dolgról nem szerez tudomást az olvasó. Horváth az *Élet és Irodalom* helyes tájékozottságáról beszélt (uramisten! a régi személyes emlékek: Vedres Vera a zsögödi Nagy Imréről semmit sem hallott, s nevét hallván mindenképpen az ugyancsak festő Nagy Istvánra fogott az esze; hogy a többi sületlenséget nem is említem!), és a budapesti rádió tudatlanjairól, akik egyik útja során megkérdezték tőle: „nálatok vannak-e magyar nyelvű lapok és folyóiratok?” (Huszárt helyettesítő barátunk, Andor szövegét szemlesütve hallgattam; íme, a semmire sem jó, tájékozatlan emberek miként járatják le, önmagukon kívül, a pontosan mindent értő, olvasott és jól informált értelmiséget, sőt, az értő olvasókat is.) Gálfalvi Zsolt nem volt benn a szerkesztőségben, éppen Rácz Győző új tanulmánykötetének a kritikáját írta otthon, így csak telefonon tudtam vele pár szót váltani.

Délután városnézés autóbusszal, a nemzetközi költőtálalkozóra érkezett vendégekkel együtt. Este bolyongás Nagy Gazsival és lipcsei költő-barátunkkal, Walther Petrivél.

Szept. 15. (szerda)

Délelőtt megbeszélés az Írószövetségben, egyeztettük az erdélyi programot (szállodafoglalás stb.), és „megfigyelőként”–„költőként” én is részt vettem a constantnai Költőtálalkozóra érkezett külföldi költők eligazításán. Virgil Teodorescu pár szóval köszöntötte őket, majd Hobana-mester (a fantasztikus irodalommal

foglalkozók szokásos lázával) ismertette a találkozó programját. Kérésemre Ion Cica telefonon fölhívta Mihai Beniucot, aki alig egy óra múlva bejött az Írószövetségbe, és egy órácskát beszélgettünk. Beniucot emlékeztettem korábbi találkozásunkra (*Kortárs* Petőfi-szám szerkesztése), majd fölkértem – Juhász Ferenc nevében is – az *Új Írás* Ady-számában való szereplésre.

Beniuc elég fájdalmasan mondta, hogy Somlyó György még az év elején, márciusban kért tőle egy Ady-cikket az *Arion* számára, és ő Szász Jancsival el is küldette, de mert választ, még köszönő levelet sem kapott, nem tudja, hogy odaért-e a cikk, vagy tán nem tetszik? Én Beniucot (megkérdezés után örömmel szólítottam Mihály bácsinak) egy eredeti, csak nekünk szánt Ady-vers írására ösztönöztem. Megígérte, hogy a jövő év (1977) nyaráig, júliusig megkapom a kéziratot; csak arra kért, hogy levélben még egyszer ismételjem meg felszólító kérésemet, így jobban emlékezetében tudja tartani. Elmondása szerint változatlan érdeklődéssel olvassa a magyar irodalmi folyóiratokat, különösen a magyar (továbbá a cseh, szovjet, lengyel) írók múltához, az eltelt harminc évhez való hozzáállása dicséretes, ami nem mondható el a kortárs román prózáról. „Például a nálatok is jól ismert Marin Preda és Barbu műltszemlélete, gondolkodása nem nagyon üti meg azt a szintet, mint az általam – az irodalomból! – ismert magyaroké.”

Fájdalommal említette: „Én még magyar elemi iskolába jártam, ha már nem is beszélek jól magyarul – közbeszúrtam: még ma is kitűnően beszél –, azért még mindent elolvasok, és még ott él bennem a magyar kultúra. Adyt nem olyan sokat fordítottam, de a többszöri olvasása mindig fölvillantja Ady – szinte lefordíthatatlan – költészetének a nagyságát. Octavian Goga volt nálunk az első, aki megfelelő szinten tolmácsolta a költő verseit. És Jebeleanu szintén ihletett tolmácsolója, többek között, Adynak is! Nálunk van egy elég furcsa módszer, egyes írók ki akarják maguknak sajátítani egy-egy nagy író (Ady, Majakovszkij stb.) műveinek fordítási jogát.” Rákérdeztem, például kicsoda? Beniuc azonnal Jebeleanut említette. A tudott és susogott „ellenségeskedés” (féltékenység) tehát tovább folytatódik a román líra élő klasszikusai között!?

Amíg én Beniuc-kal beszélgettem, megérkezett az addig ügyeit intéző Nagy Gazsi is, s kb. még negyed óráig, noha Tiberiu Beograder kollégánk állandóan sürgetett, hármasban diskuráltunk. Beniuc Mihály bácsi még új, készülõ könyvét említette, amelyben az elhunyt kortárs írókkal való találkozásairól, élményeirõl ír. „Veres Péter is benn van a könyvben, de Illyés még nem, hiszen él, és az emlékezés korai.” A készülõ könyvbõl kértem az *Új Írás* számára részletet – „már régen megírtam a könyvet, most már csak figyelmesen el kell olvasnom” –, Mihály bácsi ígéretet tett, hogy a levélbeni kapcsolat felvétele után küldeni fog.

Szept. 15. (szerda) délután

Méliusz József, akivel telefonon még elõző nap beszéltem, kocsival értünk jött a Hotel Nordba, és meglátogattuk a lakásán. Első benyomásom: a korábbi állapotához viszonyítva nagyon jól néz ki; fiatalos, tele munkakedvvel! Gaál

Gábor-ügyekről beszélgettünk; Nagy Gazsi Szántó György *Periszkópját* nézegette, és a *Napkeletet*, én Gaál és Benamy Sándor *Erről van szó* című röpiratát lapozgattam. Méliusz szerint a Veres Péterhez írott Gaál Gábor-levelek – a közreadó Czine Mihály által? – tudatosan lettek megcsonkítva; a *Tiszatáj*ban közreadott levelekből épp azok a részek hiányoznak, amelyekben Gaál keményebben beszél, úgymond feddi Veres Pétert. Méliusz Gaál nyitottságára a Veres Péter és Remenyik Zsigmond kapcsolatot említi. És nagy szeretettel, egészen felhevülve beszél Gaál Gábor verseiről, amelyek már rég kiadást érdemeltek volna. (Az 1969-es *Tiszatáj*-cikket, Gaál Gábor, a költő, gazdagon kijegyzetelte, ceruzás aláhúzások, kiemelések, megjegyzések vannak a margón.)

Beszélgetés közben levesszük a polcra Kovács György lemezét, és meghallgatjuk, amint Faludy György, Heltai Jenő költeményeit és Méliusz versének (*Elégia A.-ért*) utolsó részét mondja. A költő csöndben megjegyzi: „A »háború volt« a börtönökre vonatkozik.” Házigazdánk legfrissebb olvasmányélményének Kormos István *Pályám emlékezetét* dicséri, hozzáfűzve: „Kormos a legurbánusabb költő”. Erre mi ketten Gazsival: „legurbánusabb és legnépiesebb, pontosabban, ő az, aki minden élményre nyitott”. Méliusz változatlanul mondja, hogy gátlásai vannak, és ezért nem akarja megírni a pályája emlékezetét, de gondolkodik rajta. Egy-két munkát, Reiter Róbert–Franz Liebhard verseinek egybefogását és a Párizs-könyvet be kell fejeznie, s utána talán tud valamit adni az *Új Írás*nak. Juhász Ferencet nagyon becsüli, és kér bennünket, hogy adjuk át meleg üdvözlését. Kocsival még elvitt bennünket az Írók Házába, ahol Nicolae Balota vendégei voltunk.

Balota, már többször megbizonyosodtam róla, európai koponya! Édesanyja magyar, s talán így van a vérében a nemzetköziség; értékkel, elemez, pontosan látja a vesztébe rohanó „Isten” s a túl gyorsan meghódított szekér baljós végzetét. Kizárólag csak az irodalomról, a művészetről beszélgettünk, de minden mondata fölött ott lebegett – a közeledés árnyékaként – a tőle független, higgyük, hogy független, politikás sors: a mesterséges eszközökkel szított nacionalista gőz. A történelemhamisítás! Egyetlen szóval sem említette a szoritógép működését, szinte szégyellte, hogy neki kell megmondania: ez gátolja a közeledést, a Duna-menti gondolat, az egymásra utaltság mint szabadság megvalósítását. Örült Nagy Gazsi Jékely Zoltán tenyerébe írott versének – barátom megindultságában dedikált is Balotának egy kötetet –, s közben a románul megjelent Jékely-verseskönyv hibáit, nem túlságos ihletettséget taglalta.

Fél tíz körül az Írók Háza kerthelyiségében föltűnt Balogh Jóska, akit két-három éve láttam utoljára. Így négyesben diskuráltunk, de alig fél óra múlva Balotának haza kellett mennie. (A gyermeke beteg, hat óránként adják neki a penicillin-injekciót, és nem fél annyira, ha mellette van az édesapa.) Még egy darabig beszélgettünk Jóskával, aki átkísért bennünket a Hotel Nordba, ahol részletesen meghánytuk-vetettük a dolgokat. Az elhatalmasodó román nacionalizmus mindig szóba került, ami ellen tulajdonképpen csak a lenini nemzetiség-

politika (hányszor hivatkoztunk erre!) tehetne valamit: az egymás értékeit megbecsülő józan következetesség.

Jóska hahotánkra (és nagy fájdalunkra!) az általa szerkesztett magyar közmondásgyűjtemény megnyirbálását említette; azt a következetlen, a népi bölcsesség százados értékeiben is veszélyes fegyvert látó hivatalnokökörtséget, amely fedni akarja az esetleges áthallások következtében egy kissé megbolydult helyzetet. A cenzúra sok közmondást kivett a kötetből, ám az egyik legzseniálisabb – Vak vezér verembe vezet! – bennmaradt a gyűjteményben. Jóska kézikönyveket, lexikonokat kér, vagyis magyar részről egy kis segítséget, hogy folytathassa szerkesztői munkáját. Tény, a Művelődésbe beolvadt *Könyvtári Szemle* nagyon ügyesen, mindenre figyelve, bibliográfiákat, közművelődési cikkeket stb. közreadva továbbra is bírja az iramot! Rejtett „belső” számozásával is külön egység.

Szept. 16. (csütörtök)

Délután háromkor érkeztem repülővel Kolozsvárra. Elhelyezkedtem a Continentalban – szegény Gaál Gábor hányszor vert tanyát a kávéházi „dumaposta” asztalánál –, s nemsokára rövid sétára indultam. Pár perc beszélgetés Bodor Ádival (magába roskadva, egy pohár vodka mellett ült a COLÁ-ban), majd az Egyetemi Könyvesbolt előtt Benkő Samuval futottam össze. Samu vásárolt most megjelent könyvből, a TÉKA-sorozatban megjelent Ormos-kötetből, és dedikálta a boltban. Utána meghívott otthonába egy kis hazai csevejre. Este tízig beszélgettünk (irodalmi, művészeti, politikai, a két népet érintő közös ügyekről, a Magvető Gyorsuló idő sorozatának kiterjesztéséről stb.). A buszmegálló felé baktatva talákoztunk Szabó T. Attilával és feleségével, akik épp szokásos esti sétájukat végezték. Benkő Samuéktól Kántor Lajoshoz mentem, akinél Deák Ferenc és felesége vendégeskedett. Éjjel kettőig vittük a szót.

Szept. 17. (péntek)

Délelőtt az Írószövetség kolozsvári fiókjánál (Kányádi Sándor kísért föl), Lászlóffy Aladár segítségével, a szállodai ügyeket intéztük. Telefon Bukarestbe. Fél tizenkettőtől kettőig Szabó T. Attila lakásán Fülöp Antal Andorral és Balázs Péterrel. Utána Fülöp Antal Andornál választottam egy képet. A délután további részében Kányádi Sándoréknál, ahová este fél kilenckor értem jött Láng Guszti; hozzájuk mentünk. Éjfél után kettőig hánytuk a világ sorsát.

Szept. 18. (szombat)

Utunk szerkesztőség. Király Lacival, Bodor Ádival és Csiki Lacival a városban leültünk egy sörre. Korunk Galéria – Csehi Péter és Cseke Tamás kiállítása. Akikkel talákoztam: Szabó T. Attila, Hajdu Győző, Láng Gusztáv, Tamás Gáspár Miklós, Kenéz Ferenc, Rácz Győző, Beke György, Panek Zoltán, Mikó Imre, Herédi Gusztáv, Csiki László.

Délután fél hattól este tízig Kányádival Balogh Edgárnál töltöttük az időt. Az este éjfél után egyig Kántor Lajoséknál folytatódott, ahol örömmre Paulovits Lászlóval is találkoztam.

Szept. 19. (vasárnap)

11-kor a kolozsvári Állami Magyar Színházban Csomafáy Ferenc fotóművész kiállítása. Ahol többek között Sebők Klárával, Albert Júliával, Toszó Ilonával, Kötő Jóskaival és Dehel Gáborral is találkoztam.

A Continentálból kiköltözvén a bőröndöket Kántor lakására vittem. Színház, este nyolckor – Sütő András: *Csillag a máglyán*. Harag György rendezése modern színház. Elsősorban a látványra, a mozgásra, a színpadkép agitációjára, agitatív hatására épít. A bemutatóhoz képest most valamivel érettebb volt az előadás, de – szerintem – most is eléggé háttérben maradtak a szöveg értékei. Lohinszky Kálvin-szerepe tévedés, hanganyaga csak bizonyos szerepkörökben hagyja érvényesülni. Sütő András mondja Lohinszkyról: „ő inkább a mozdulat, a hangtalan játék művésze (pl. Nagy István: *Özönvíz*). Mire én: „a *Csillag a máglyán*nak éppen a szövege, a helyzetet kialakító szöveg-mozdulat együttes játéka a fontos”.

Erre ő: „Igazad van!”

Lohinszkyt egy-két évvel ezelőtt láttam a marosvásárhelyi színház *Szerelmjében* (Barta Lajos); szürrealisztikus lebegése, az álom és valóság határát áttörő önfeledt játéka a kishivatalnok szerepében kitűnő volt. Az „éneklő” hang itt kimondottan segítette a karakter ellágyulását, a meghunyászkodás, a kispolgári lét tétova megfogalmazását. Héjja Sándor (Szervét) még mindig sokat kiabál, helyenként oly gyorsan mondja a szöveget, hogy alig lehet érteni. De egyes részeket, a premierhez viszonyítva, most kitűnően oldotta meg. A bemutatón a legnagyobb hangerővel világgá kiáltott „Jó éjszakát!” éppen a túlhangsúlyozott sokkhatással az ellenkezőjét érte el: kissé nevetségessé vált. A mai előadás szépen hozta ezt a részt. A befejezés először nagy hangerővel indult, majd a végső monológ fokozatosan elhalkulva (kis szünet után!) suttogásba ment át. Az elköszönést – a figyelmeztető elköszönést! – alig lehetett hallani, de igazán így vált figyelmeztetővé, vagyis örökösre biztatott a mondat. Biztrai Mária (Idelette) ősdilettáns!

A budapesti előadáshoz (Madách Színház) viszonyítva a kolozsvári *Csillag a máglyán* valóban modernebb színház, viszont a kidolgozottság, a pontos értelmezés, a szövegtisztelet tekintetében Ádám Ottó van elől. Harag tömegmozgatója, hang- és fényeffektusokkal előállított sokkhatása – a színpadon hangos csörömpöléssel, többszöri ide-odahúzóogatással szinte főszereplővé előléptetett bilincs – megteszi a magáét. Héjja, és talán Lohinszky is, ezekben a jelenetekben a legerősebb.

Az előadás után még beugrottunk Sütő András lányához (Ágnes éppen második fiacskáját hordja a szíve alatt), majd éjfél után tíz perccel indultunk kocsival Marosvásárhelyre. Háromnegyed kettőkor meg is érkeztünk. András

mondja, hogy a jövő évben lesz ötvenéves, és nagyon szeretné, ha erre az alkalomra egy kötetben a Szépirodalmi Könyvkiadó kihozná esszéit *Nagyenyedi fügevirág* címmel. Megkért, hogy ez ügyben beszéljek Illés Endrével. Itt az esszék kiadását nemcsak a papírhiány hátráltatja, de a mostani politikai viszonyok kedveznek olyan írásoknak, mint a *Nagyenyedi fügevirág* vagy a *Perzsák. A Rigó és apostol*, valamint az *Istenek és falovacskák* írásai mellé még egy-két újabb esszét is föl lehetne venni. „Én természetesen nem azért akarom Budapesten kiadatni az írásaimat, hogy kocsit vegyek rajta, mint Bálint Tibi, de nincs mit tenni!”

Hajnali kettő és három között, András szíves invitálására, a megkésztett „vacsora” közben még a lakásukon elbeszélgettünk, majd kocsival a Hotel Grandhoz vittek, ahol szálláshelyet kaptam. András másnap mondja: „Jól vigyázz magadra, hogy kinek mit beszélsz, mert amíg én veled a hivatalos papírokat intéztem, addig a szálló előtt levő kocsiban ülő feleségemet, Évát két rendőr arról faggatta, hogy kit hoztak; csak amikor én odaértem, akkor hagyták abba a kérdezgetést.”

Szept. 20. (hétfő)

Délelőtt a városban bolyongtam, és tizenegy után fölugrottam az Igaz Szó szerkesztőségébe (Gálfalvi Gyurka, Székely János, Markó Béla, Hajdu Győző, Sütő András). Gyuriéknál ebédeltem, majd megnéztük a bukaresti televízió magyar nyelvű adását. Gyuri szerint, habár a műsorban szereplő Korondi-riport elmaradt (későbbre halasztódott), az egyik legjobb adás volt, amit láttam. Portréfilm a kilencven feletti György Dénes előadóművésze-ről, aki Benedek Elek székely írócsoportjával hajdanán nagyon sokat szerepelt.

Este megnéztem a Temesvári Színház vendégszereplésében Katona *Bánk bán*ját. Az előadás nem volt kifogástalan, de funkciójában megtette a magáét. Mint mindannyiszor, most is fölötlött bennem a kérdés: egy-egy helyi atmoszférát alakító, annak közönségének szóló színpadi játék, maga az értelmezés és előadás, vajon mérhető-e más *Bánk bán*-előadásokhoz. Nem ott a helyszínen kell-e (a színház lehetőségéhez és legjobb erőihez mérten) kifejtetni azt a mondanót, amely az akusztika, a befogadás más milyensége folytán csak *egyedi*, csak arra a színházra és közönségre (jelen esetben a romániai magyar nemzetiségre) lehet jellemző? A pécsi, Illyés Gyula „átigazította” *Bánk bán* után döbbenetes élmény volt látni egy szerényebb képességű társulat szöveggel való értelmező-küszködését. A vendégrendező Tompa Miklós nem mindenütt érti pontosan a szöveget, Gertrudist és Melindát is félreérti, különösen az utóbbinak tulajdonít nagy szerelem-kívánást Ottó iránt, nem fejtve ki pontosan a hevítő- és altatópor „dramaturgiai” funkcióját.

Az előadás legjobb alakítását Fábíán Ferenc (Biberach) és Tóth Tamás (Peturbán) nyújtja; nem sokkal marad el tőlük Koszta Gabriella (Melinda) és Bányai Irén (Gertrudis). Sinka Károly Bánk bánja érdekes alakítás, a Tóth Tamásnál

még ülő, de itt fölös érzelmkitörésekkel. Jánó János Tiborca és Vértes József Ottója szereposztási tévedés: Jánó a nagyon fontos szerepben csak a szöveg által fölkorbácsolt nézőközönség tapsaira pályázik, Vértes József „szóként lo-bogó” Ottója pedig csupán a külsőségeket mutatja (a szerep nincs kidolgozva). A marosvásárhelyi közönség vagy húsz évvel ezelőtt, 1957-ben? látta Katona *Bánk* bánját, így nem csoda, hogy a közepes előadás is megtette a hatását. Né-melykor (például Tiborc panaszánál) túlságosan is, hiszen a gyakori közbe-közbetapsolás zavarta a színészi játék egységét.

Az előadás után a Maros étteremben kb. egy órát beszélgettem Gálfalvi Gyurkával, Vári Attilával és a színiiskolában tanító Nagy Imrével. Attilának nincs állása, elég nehezen él, de – elmondása szerint – sokat dolgozik. Kikelt a Kántor-Láng irodalomtörténet értékelése ellen, mondván, korai, agyondicsért könyve után levették róla a kezüket, a második jóval jobb könyv szerény vissz-hangot kapott.

Szept. 21. (kedd)

Délelőtt a városban bolyongtam, ebéd a Kultúrpalota pincéjében Gálfalvi Gyur-kával és Markó Bélával. Később rövid időre odajött az asztalunkhoz Dan Culcer, Mihai Sin és Muresán is. Többek között a szocialista országok fiataljainak kő-szegi találkozájáról beszélgettünk. Délután az erőszakosan hozzánk csapódott Szilágyi Károllyal Markó Bélának albérletébe mentünk föl, este pedig Gálfalvi Gyurkánál voltam, ahol Markóval megint találkoztam.

Szept. 22. (szerda)

Délelőtt fölugrottam a Teleki Tékába (Zsigmond Irma, Deé Anikó), és megnéz-tem a technika-jellegű könyvek kiállítását. Rövid ideig Sütővel beszéltem az *Új Élet* szerkesztőségében, majd délután vonattal átmentem Kolozsvárra. Este Ba-lázs Péteréknél éjfélig beszélgettünk.

Szept. 23. (csütörtök)

A gyomrom rendetlenkedett, betegeskedtem. Délelőtt Balázs Péterrel a Szín-házban voltam (Kötő Jóska, könyvtár – Saszet Géza), kora délután Kányádi Sándor főzött nekem 3-4 darab krumplit, és süttött egy szelet húst. Fél hattól nyolcig a szállodában aludtam (Vámszer Géza temetéséről jövet Balázs Péter benézett hozzám, hogy jól vagyok-e; később, mint megtudtam, vacsorát és or-vosságot is hozott, de én már nem voltam ott), fél kilenctől tizenegyig Balogh Edgár lakásán „ügyködtem”.

1944 szeptemberében Teleki Béla vitte el az Erdélyi Magyar Tanács memo-randumát Horthy Miklóshoz. Horthy, más tanácsadóira hallgatva, nem fogadta el a Teleki közvetítette kilépési javaslatot. (Bánffy Miklós még a hónap végén átvitte az erdélyi püspökök memorandumát – sikertelenül.)

A Teleki vitte memorandum szövege. (Az eredeti másolata a Levéltárból a bukaresti Párttörténeti Intézetbe került.)

„Főméltóságú Kormányzó Úr!

A háború rohamosan közeledik a vége felé. Németország nyugati és keleti határain a szövetségesek hadereje készen áll a végső leszámolásra. Sőt, azok a kelet-európai államok, melyek eddig Németország szövetségeseiként harcoltak a Szovjetunió ellen, egymásután letették a fegyvert, köztük az Erdély déli részét birtokában tartó Románia is. Hazánk határain, sőt helyenként a határon belül is már orosz seregek nyomulnak előre a Németországgal szövetséges Magyarország területén. Nyomukban a román haderő, mely a szövetséges hatalmaktól engedélyt nyert, hogy a németek ellen folyó háborúban Magyarország ellen is használja fegyverét.

Ilyen körülmények között a németek és a szövetségesek háborújában való további részvétel könnyen nemzeti katasztrófához vezethet, mind magyar népünk irtását, országunk hadszíntérré válását, lakóhelyein feldúlását, intézményein és más javaink elpredálását eredményezheti.

Ezek a veszedelmek fokozottabb mértékben fenyegetik Erdélyt, ahol a háború további dúlása földben, emberben és nemzeti értékeinkben soha nem pótolható veszteséget jelentene. Éppen ezért mi, akik országunk eme legveszélyeztetettebb helyén élünk, különösen emésztő aggodalommal figyeljük és várjuk, hogy az országvezetés megtalálja idejében a helyes utat, amelyen elkerülhetjük a teljes katasztrófát. Úgy hisszük, hogy Magyarország ügyét végleg el kell választani Németország ügyétől. Minél gyorsabban meg kell találni a háborúból való kiválásnak azt a módját, mely nemzeti becsületünk megőrzése mellett hiánytalanul megóvja népünk érdekeit. Bármilyen megrendítően hősi is honvédségünk helytállása az immár országunk területére zúdított háborúban, mégis a fegyverszünetre és a békekötésre irányuló tárgyalások haladéktalan megindításával kell elhárítani azt a veszélyt, hogy a békekötés időpontjáig országunk területét a körülöttünk élő kis nemzetek ellenséges indulattól fűtött seregei szállják meg.

E tárgyalások megindításánál a kormány különösképpen támaszkodhatik azokra a társadalmi erőkre, amelyek a háború folyamán más utat láttak helyesnek Magyarország igazságának érvényesítésére, de amelyek felfogásuknak eddig nem szerezhettek érvényt.

Úgy hisszük, hogy népképviselőtünk hiányos működése is indokoltta teszi e nyílt vallomásunkat, melyet bizalommal és abban a meggyőződésben juttatunk el a Főméltóságú Kormányzó Úrhoz, hogy ezzel hazánk javát szolgáljuk, mely mindnyájunk számára mindenek fölött áll.

Kolozsvár, 1944. szeptember hó 9-én.

Dr. Tavaszy Sándor ref. püspökhelyettes, dr. Sándor Imre római kat. püspöki helytartó, Vásárhelyi János ref. püspök, Józán Miklós unitárius püspök, Maksay Albert ref. tel. igazgató, dr. Vitéz Boga Alajos római kat. prelátus-kanonok, Járosi Andor evangélikus esperes, gróf Teleki Béla, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, az Erdélyi Párt elnöke, dr. Mikó Imre, Vita Sándor országgyűlési képviselők, Hajnal Imre dr. orvosprofesszor, Tamási Áron író, dr. Venczel

József, az Erdélyi Tudományos Intézet ü. v. igazgatója, Jordáky Lajos, Nagy István író, Szabédi László író, Csifó Nagy László unitárius püspöki titkár, Nagy Géza, az Erdélyi Múzeum Egyesület titkára, Kiss Jenő író.”

A házigazda szerint három ellenállási pont volt: MADOSZ, ellenállási mozgalom, Magyar Népi Szövetség.

Balogh Edgár: „Állandóan az életrajzom unos-untalan ismételt fejezeteit (Sarló, német származásom, Vásárhelyi Találkozó stb.) írják, holott az ügyről van szó! Én csak egy szerény íródeákja vagyok a tömegek vágyának, tömegmozgalmak, munkásság, parasztság nélkül nincs semmi!”

Szept. 24. (péntek)

A gyomrommal elég rosszul voltam, gyengélkedtem. A városban reggel összefutottam Keresztes Zolival, majd Kocsis Pistával. Kocsissal Király- és Csiki-keresőbe indultunk (valahova bementek kávézni), ám találtuk Palocsay Zsigát. (Kijött a Dáciánál az *Aki búsul, megöregszik!*)

Déli tizenkettőtől délután háromig Balázs Péter lakásán – a kis baráti társaság egyik gyülekező helyén – találkoztam Szabó T. Attilával és Fülöp Antal Andorral; meghánytuk-vetettük a dolgokat. Andorka befejezte a képeket.

Délután megvettük a repülőjegyet Bukarestbe – jövő szerdán, 29-én du. négykor fogok megérkezni.

Fél héttől fél tízig Sebők Klári lakásán meglátogattam a mindkét lábát O' Neil-próbán eltört Héjja Sándort – fuccs a vasárnapi Sütő *Egy lócsiszár virágvasárnapja*-előadásnak!

Este tíztől éjfél utáni fél kettőig Szilágyi Pista lakásán. Pityók egy 55 flekkes irodalomszociológiai tanulmányt írt az *Utunk*-évkönyv számára harminc év romániai magyar irodalmáról. Azon nyomban elolvastam – tökök, általános jellegű írás! –, és megvitattuk.

Szept. 25. (szombat)

Fél tíztől délután hatig Gaál Gábor szobájában jegyzeteltem. (Külön tanulmány témája lesz a neki dedikált könyvek lajstroma, s bizonyos könyvekbe – Salamon Ernő stb. – beírt megjegyzései.)

Szept. 26. (vasárnap)

Este fél nyolctól tízig Kocsis Pista lakásán, negyed tizenegyől fél tizenkettőig Palocsay Zsiga lakásán. Zsiga bá állapota rémes, tovább roncsolja az alkohol. Meg kéne menteni!

Szept. 27. (hétfő)

Délelőtt egy rövid látogatás a *Tribuna* szerkesztőségében (D. R. Popescu). Az Írószövetség kolozsvári fiókjából telefon Bukarestbe. Balázs Péterrel elmentünk a festményemért Fülöp Antal Andorhoz. Az *Utunk* szerkesztőségében rátaláltam

kultúrünneppé; úgy, hogy az egyik bukaresti színház zseniális *Macskajáték*-előadását vagy Csoóri valamelyik filmjét az estet követően »lehozatom« Kolozsvárra.”

Általában a fölvetett *Új Írás-Tribuna* találkozás körül folyt a beszélgetés. Szilágyi Pista fordított, és némelykor D. R. Popescu felesége, aki magyar lévén kitűnően értette a diskurzust. Nem sokkal éjfél előtt azzal váltunk el egymástól – D. R. Popescu Szilágyiék után kocsival engem is hazaszállított szálláshelyemre –, hogy feltétlenül sikerülnie kell a találkozásnak. A szálloda előtt kiszállt az autóból, és búcsúzásként megölelt, megcsókolt.

Szept. 28. (kedd)

Vásárlás Balázs Péterrel és a feleségével. S közben talákoztunk Raul Sorban művészettörténésszel, aki Bukarestben él. Délben az *Utunk* szerkesztősége, majd Kocsis Pistával ebédeltem a Continentálban. Fél öttől tíz óráig Kányádiéknál. Amíg Sándor a szerkesztőségben volt (gyűlés!) egy kicsit aludtam, s utána elolvastam az addig még nem közölt *Kétszemélyes tragédia* című drámáját. Zseniális!

(Sorban kolozsvári születésű bohém, művészkülsőjű, hatvan körüli ember. Amikor Balázs Péterrel találkozott, megölelték, megcsókolták egymást. És mondta: „Emlékszel, amikor egymáshoz bilincselve utaztunk a vonaton Bukarestből Kolozsvárig?” Péter később elmesélte, hogy az ötvenes évek túlkapásai miatt ő is börtönmegfigyelés alá került. Nem ítélték el, semmit sem tudtak rábizonyítani, mégis – fűzte hozzá – „nem tudok az életemből másfél évvel elszámolni”. Ebben az időben a humanista Sorban is gyanús személy volt, és amikor mindkettejüket kiengedték a börtönből, anélkül, hogy egyikük is tudott volna róla, egymáshoz bilincselték őket, és egy fegyőr kíséretében felültették őket a vonatra.)

Szept. 29. (szerda)

Reggel a szállóba értem jött Kányádi Sándor, és kb. egy-két órát beszélgettünk. (Közben elnéztünk Csiki Laciék felé, de senkit sem találtunk otthon.) Majd elmentem a piacra, és a gyerőmonostori román asszonyoktól műanyagszáלבól font hálót (szatyrot) vásároltam. Visszafelé sétálva benéztem a Kriterion kolozsvári fiókszerkesztőségébe. Mindenki a kolozsvári írócsoport pártgyűlésén volt, csak Salamon Anikóval, akit most ismertem meg, tudtam beszélni. Ahogy életkörülményei, családi állapota felől kérdezgettem, siralmas dolgokat tudtam meg. Férje az a fiatal zenetanár-zeneszerző Orbán György, akit egy szerencsétlen néprajzi kirándulás alkalmával – Salamon Anikóék egy magyar csoportot kísérték – a részeg románok egy faluban úgy megverték, hogy több helyen eltört a lába. Nagy szomorúsággal nyilvánítottam ki együttérzésemet a fiatal asszonyka és szerencsétlen férje iránt.

A Kriteriontól az *Utunk* szerkesztőségébe mentem, ahová kb. dél körül értem jött Kántor Lajos, és megígérte, hogy szerez egy kocsit a *Korunkból*, amellyel elmehetek a TAROM légiforgalmi társaság irodájába. Utána fölugrottam Balázs Péterhez, együtt mentünk a *Korunk* szerkesztőségébe. Kántor még megírt egy

levelet Juhász Ferencnek, hogy mely verseit szeretné viszont látni az Albatrosz Legszebb versei sorozatban, amelyet ő szerkeszt.

Három óra után pár perccel indult a repülőgép Bukarestbe. Négy órára már ott is landoltunk. Együtt utaztunk pár nappal azelőtt szerzett ismerőseimmel, Bencsik János grafikussal és feleségével, Bánffy Fruzsínával. S amikor látták hasmenéses rongy állapotomat, a két repülőút közötti időre meghívtak a lakásukba (főtt krumplira!), ahová az Írorszövből jött Ion Cica is elkísért.

Bencsik megmutatta a 32 lapos Dante-sorozatát; nagyon szép, ügyes technikával a filozofikumot is kihozó grafikai alkotás.

Este hét után az Írorszövből jött kocsijával mentünk ki az OTOPEN repülőtérre. Irány – Budapest!

